

VII
РЕГІОНАЛЬНІ
АСПЕКТИ
ІСТОРИЧНОЇ
ДЕМОГРАФІЇ

ПАРАФІЯЛЬНЕ ДУХОВЕНСТВО ПИРЯТИНСЬКОЇ ТА БАРИШІВСЬКОЇ ПРОТОПОПІЙ НА СЕРЕДИНУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОВІДНИХ РОЗПИСІВ

У статті зроблена спроба порівняти основні демографічні показники характерні для середовища православного парафіяльного духовенства єпархій Лівобережної України на основі матеріалів сповідних розписів.

Ключові слова: сповідні розписи, демографія, парафіяльне духовенство.

Дослідження проблем соціальної історії, з точки зору сучасного історіописання, передбачає вивчення демографічних процесів притаманних соціуму на різних стадіях його розвитку. Без їх розуміння важко досягнути загальну динаміку соціальних змін. Однак, виглядає природно, що створити цілісну картину вдасться лише проаналізувавши демографічні показники у кожній конкретній групі населення. На сьогодні, можемо констатувати, що далеко не всі соціальні верстви вивчені рівномірно. Однією з таких малодосліджених, з позицій демографічного аналізу, спільнот є православне парафіяльне духовенство Гетьманщини ХVІІІ століття.

Студіювалося воно переважно дореволюційними істориками. Серед загалу досліджень даного періоду варто пригадати праці П. Знаменського та Е. Крижановського¹. Проте, у їх роботах головна увага зосереджувалася на юридичних та побутових аспектах функціонування цього прошарку суспільства. За радянських часів, у зв'язку з богоборчою політикою влади, ця проблематика майже повністю випала з поля зору дослідників. Упродовж останніх років, можемо відзначити відродження певного інтересу до неї. Тут, належить відзначити роботи Максима Яременка та Людмили Посохової². Однак, дослідження демографічних процесів, у середовищі цієї групи соціуму, продовжує залишатися мало розробленою темою. Серед сучасних опрацьовань демографічної тематики, виконаних у рамках історико-антропологічної методики, можна виділити розвідки Юрія Волошина, Олександра Сакала, Ігоря Сердюка³. Проте, середовище парафіяльних священиків вивчається у них лише дотично. Виходячи з вищенаведеного, аналіз цієї проблеми є доволі

актуальним як для дослідження демографічних процесів у цілому так і для вивчення цієї групи зокрема.

Важливим, і досі мало використовуваним, джерелом при її вивченні можуть виступати матеріали церковного обліку населення. Особливої уваги заслуговують тут сповідні розписи. Цей вид документів фіксував відвідування парафіянами таїнств сповіді та причастя. Запроваджені на початку ХVІІІ століття, вони вже на його середину стали загальноприйнятим явищем суспільного життя. У відповідності з указом 1737 року запис парафіян проводився у них посімейно. Така практика дає змогу дослідити сімейний стан, встановити кількість дітей у родинах, простежити родинні зв'язки та інші важливі демографічні характеристики. Окрім того, дані документи містять відомості про вік особи, що також є важливим чинником демографічного аналізу. Згідно з законом розписи мали оновлюватися щорічно і провадитися особисто священиком, а отже інформацію представлену в них для цієї соціальної групи можна вважати репрезентативною. Отже, спробуємо:

- виявити джерелознавчий потенціал сповідних розписів для аналізу демографічних процесів у середовищі парафіяльного духовенства;

- проаналізувати основні демографічні показники у середовищі парохів Пирятинської та Барішівської протопопій;

- порівняти отримані результати, дослідивши схожість чи відмінність демографічних процесів у протопопіях різних єпархій.

Основним джерелом нашого дослідження стануть сповідні розписи десяти парафій. У Пирятинській протопопії вони презентують

такі села: Бубни, Грабарівка, Гурбинці, Кручі, Митченки, Приходьки, Усівка, Харківці, Шкурати, Яцини. Усі вони датуються 1758 роком. Зараз ці розписи зберігаються у 801-му фонді Державного архіву Полтавської області. Аналогічна кількість розписів по Баришівській протопопії датована 1756 роком. Вони представляють містечко Березань та села: Борщове, Войтовець, Лісняки, Лехковець, Лукаші, Лук'янівка, Нарішкове, Семенівка, Сулимець. Ці документи зберігаються нині у 990-му фонді Центрального державного історичного архіву у м. Києві.

Протопопія – церковно-адміністративний округ середини XVIII століття, на які розподілялася єпархія. Настоятель її мав сан протопопа або ж протоієрея та призначався і підпорядковувався безпосередньо єпископу. Основною задачею функціонування округу було покращення управління єпархією та впровадження на місцях розпоряджень вищого церковного керівництва. Духовні правління, що діяли при протопопові були також покликані вирішувати конфлікти та проблеми серед місцевих священнослужителів.

Кордони округів неодноразово змінювалися. Число парафій, усередині протопопій, також не було рівномірним. Так, приміром, Баришівська протопопія, на 1756 рік, об'єднувала двадцять чотири церкви. Одна з них була соборною – решта парафіяльними⁴. Усі вони перебували в юрисдикції єпископа Переяславсько-Бориспільського. Пирятинська протопопія, у 1758 році, налічувала сорок три церкви. Одна з яких, у Пирятині, була соборною інші – парафіяльними⁵. Ця протопопія входила до складу Київської єпархії. Обидві вони розташовувалися на Лівобережжі України.

Для вирішення поставлених задач спробуємо розділити наше дослідження на декілька етапів. На першому з них, спробуємо встановити кількість священників у досліджуваних парафіях і підрахувати їх співвідношення з парафіянами. Так, у Пирятинській протопопії душпастирські обов'язки відправляли одинадцять священників. У дев'яти парафіях було по одному священнику і лише в селі Яцини двоє. Там богослужіння проводили батько та син – Ісає Савич і Лук'ян Ісаєвич⁶. Кількість парафіян, у відповідності з даними розписів, складала 6453 чоловіка. Тож ця соціальна група, у процентному співвідношенні, становила 0,17% від загаль-

ної кількості своїх прихожан. У середньому, на кожного священника припадало 586 вірян. Найчисельнішою була парафія села Харківці – 1290 чоловік⁷. Найменше парафіян мешкало у Шкуратах – 351⁸.

У Баришівській протопопії, на 1756 рік, було тринадцять священнослужителів. З них, у церквах сіл Лісняки, Нарішкове та Семенівки працювало по двоє священників. У решті по одному. Кількість вірян цих парафій була 6425 осіб. Отож, парохі тут становили 0,2% від загальної чисельності прихожан. Підрахунки показують, що на одного панотця, в середньому, припадало 494 чоловіка. Найбільшою була парафія отця Іллі Турчиновського у містечку Березань – 874 особи⁹. Найменше парафіян припадало на долю двох священників села Нарішкове по 164 чоловіка на кожного¹⁰.

Тож, підсумувавши отримані результати бачимо, що кількість священників у Баришівській протопопії була більшою проте ненабагато. Процентне співвідношення представників цієї соціальної групи до загальної кількості населення в обох досліджуваних протопопіях майже рівне. Однак, у Баришівській протопопії спостерігаємо більшу поширеність такого явища як половинне володіння парафією. Цікаво, що лише в одному з них, у селі Лісняки, батюшки перебували у родинних стосунках¹¹. Імовірно, це можна пояснити близькістю протопопії до таких освітніх центрів як Київ та Переяслав.

Другим етапом нашого дослідження стане аналіз вікової структури досліджуваної групи. У Пирятинській протопопії, найстаршому пароху, вищезгаданому яцинівському священнику Ісаї Савичу виповнилося вісімдесят два роки¹². Наймолодшому, отцю Андрію Костецькому, що здійснював богослужіння у Харківцях, було тридцять п'ять¹³. Загалом вікова структура була рівномірною. Осіб від 30 до 40 років було три чоловіка, від 40 до 50 – три, від 50 до 60 – теж три. Лише одному священнику перевалило за шістьдесят.

У Баришівській протопопії ситуація була дещо іншою. Тут, двом панотцям – Йосипу Калениковичу з Войтівців і Григорію Івановичу з Нарішкова виповнилося по шістьдесят вісім років. Вони виявилися найстаршими у досліджуваній соціальній групі. Наймолодшому – Олексію Симоновичу з Лехківців було двадцять три¹⁴. Вікова структура являла таку картину: особи від 20 до

30 років – два чоловіки, від 30 до 40 – шість, від 40 до 50 – один, від 50 до 60 – один. Священиків старше шести десяти років було троє.

Таким чином бачимо, що священиків до тридцяти років у Переяславській протопопії немає зовсім. А порівняння кількості осіб до сорока років складається у пропорції вісім до трьох на користь представників Баришівської протопопії. Отож, маємо змогу констатувати певну вікову молодість парафіяльного духовенства цієї протопопії у порівнянні з їх колегами з Пирятинської.

Матеріали сповідних розписів дозволяють дослідити і сімейний стан парохів. Так, у парафіях Пирятинської протопопії лише двоє священиків, у селах Кручі та Шкуратів, були вдівцями. Решта дев'ять виявилися одруженими. Ситуація у Баришівській протопопії була трохи складнішою. З тринадцяти священиків троє були вдівцями. Дев'ятеро мали дружин. А от Павло Кліментів, піп із села Лук'янівка, незважаючи на свої тридцять чотири роки був неодруженим¹⁵.

Очевидно, що аналіз родин парафіяльного духовенства буде неповним без з'ясування їхньої структури. З цією метою звернемося до класифікації сімейних структур запропонованої британським дослідником П. Ласлеттом. Він виділив три основні типи сімей:

- простий (нуклеарний) сімейне домогосподарство, що складається з однієї шлюбної пари з дітьми чи без них;

- розширений, у якому крім членів сім'ї живе ще хтось з родичів, які не утворюють шлюбних пар;

- складний (мультифокальний) як поєднання кількох простих сімей¹⁶.

Проаналізувавши дані розписів можемо констатувати, що у Пирятинській протопопії з одинадцяти сімей сім слід віднести до простого типу. Решта – чотири можна класифікувати як складні. У Баришівській протопопії: одинадцять сімей належали до простого типу. Щодо решти, то одну визначаємо як розширену а іншу як складну. Типовим прикладом простого типу сім'ї була родина отця Михайла з села Митченки. Вона складалася безпосередньо з батюшки, Михайла Васильовича, його дружини Ірини Євстахіївни та чотирьох неодружених дітей¹⁷. Натомість, зразком складної сім'ї була родина Іллі Турчиновського з містечка Березань. Вона об'єднувала панотця, матінку – Ана-

стасію Михайлівну та трьох неодружених дітей. Водночас, із ними мешкав і найстарший син подружжя – Олексій разом із дружиною та власними дітьми¹⁸. Отже, можемо констатувати перевагу простого типу сім'ї характерну для представників цієї соціальної групи у досліджуваному регіоні.

Статеві-вікове співвідношення властиве досліджуваним родинам спробуємо зобразити у вигляді порівняльної таблиці.

	Баришівська протопопія	Пирятинська протопопія
Загальна кількість осіб	59	53
Чоловіків	30	33
Жінок	29	20
Дітей	36	33
Середня населеність	4,4	4,8

Її дані показують, що загальна чисельність осіб у родинах священиків Баришівської протопопії була дещо вищою. Разом із цим бачимо, що середня населеність сімей була більшою серед парохів Пирятинської протопопії. В обох протопопіях спостерігаємо перевагу осіб чоловічої статі. Лише у двох священицьких родинах Пирятинської і трьох Баришівської протопопій переважали жінки. Заслуговує на увагу велика питома вага дітей у цьому середовищі.

Принагідно зауважимо, що дітьми, у XVIII столітті вважалися особи до тринадцяти – п'ятнадцяти років, або ж старші за віком але неодружені. У середньому на одну родину припадало три дитини. Найбільше ж дітей – шість було у священиків Федора Якубинського з села Лукаші та Лук'яна Ісаєвича з Яцинів. Відзначимо, що їм обом на цей час виповнилося по п'ятдесят років. Велика кількість дітей є яскравою ознакою аграрного суспільства. Назагал, ці дані вписуються у загальну картину досліджень по іншим соціальним групам.

Матеріали розписів дають можливість дослідити вікову різницю в подружніх парах, що є важливою складовою історико-демографічних досліджень. Так, у дев'яти подружніх парах Пирятинської протопопії вона коливалася від одного до шістнадцяти років. У п'яти пар із дев'яти перевищуючи

десять років. У той же час подібну різницю у Баришівській протопопії спостерігаємо лише у трьох пар із дев'яти. Тут вікова розбіжність сягала в середньому двох – п'яти років. Щоправда у родині священика Григорія Іванова з села Нарішкове вона становила аж двадцять три роки¹⁹. Як показав перегляд наступних розписів по цій парафії мова, у цьому випадку, не йде про банальну опіску. Отож, можемо констатувати, що вікова розбіжність серед парохів Баришівської протопопії більше наближалася до середньостатистичних показників прийнятих серед інших груп соціуму.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане доходимо наступних висновків:

- по перше, матеріали сповідних розписів є важливим джерелом для дослідження

демографічних процесів у середовищі парафіяльного духовенства Гетьманщини середини XVIII століття;

- по друге, дані розписів можуть бути використані для вивчення кількісного складу цього прошарку населення, аналізу структури родин, статевовікового співвідношення всередині сімей як по окремим парафіям так і по протопопіям у цілому;

- по третє, порівняльний аналіз основних демографічних показників серед священиків Пирятинської та Баришівської протопопії засвідчує як їх схожість у питаннях кількісного співвідношення, статевого складу, структури сімей, кількості дітей у родинах так і певну відмінність у віковому складі парохів і віковій різниці між подружжям.

Джерела та література

1. *Знаменский П.* Приходское духовенство в России со времен реформы Петра – Казань. 1873. Крыжановский Е. Очерки быта южнорусского сельского духовенства в XVIII веке – К.: 1890. – Т.1.
2. *Посохова Л.* “Ссылка для женитьбы место...” Брачные стратегии священников в контексте социокультурного конфликта в Украине в XVIII веке // Адам и Ева. Альманах гендерной истории. – 2007. - №13. – С.39-54. Яременко М. Освітній рівень парафіяльного духовенства // Просемінарії: Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури. – К., 2008. – Випуск 7. – С.269-299.
3. *Волошин Ю.* Структура сім'ї в поселеннях росіян-старообрядців Малоросії XVIII ст. (на прикладі слободи Демянки Топальської сотні Стародубського полку) // Історична пам'ять. – 2005. - № 1-2. – С.64-83. Сакало О. Домогосподарство сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: деякі історико-демографічні аспекти (на прикладі села Ведмеже Роменської сотні Лубенського полку) // Краєзнавство. – 2008. - № 1-4. – С.168-174. Сердюк І. Демографічні характеристики міського духовенства за даними Генерального опису Лівобережної України 1765-1769 років. // Історія релігій в Україні. Книга І. – Львів 2009. – С.586-593.
4. Центральний державний історичний архів України м. Київ (далі ЦДІАУК), ф.990, оп.1, сп.281, арк.2.
5. *Грановский А.* Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. – Полтава. 1901.
6. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО), ф.801, оп.1, спр.19, арк.1.
7. ДАПО, ф.801, оп.1, спр.17, арк.1.
8. ДАПО, ф.801, оп.1, спр.16, арк.1.
9. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.225.
10. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.315.
11. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.305.
12. ДАПО, ф.801, оп.1, спр.19, арк.1.
13. ДАПО, ф.801, оп.1, спр.17, арк.1.
14. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.174.
15. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.150.
16. *Ласлетт П.* Семья и домохозяйство: исторический подход. // Брачность, рождаетность, семья за три века: Сб. статей / Под ред. А.Г. Вишневского и И. С. Кона. – М.: Статистика, 1979. – С.132-157.
17. ДАПО, ф.801, оп.1, сп.15, арк.1.
18. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.225.
19. ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.280, арк.315.

Виталий Дмитренко

**Приходское духовенство Пирятинской и Барышевской протопопии на средину XVIII века:
попытка сравнительного историко-демографического анализа по материалам
исповедных росписей**

В статье предпринята попытка сравнить основные демографические показатели в среде православного приходского духовенства епархий Левобережной Украины на основе материалов исповедных росписей.

Ключевые слова: исповедная роспись, демография, приходское духовенство.

Vitaliy Dmytrenko

**Paraxial cleric's Pyriytynskoiy and Baryshivskoy protopopii on the middle XVIII century:
endeavour historical-demography analysis on the materials church's registration**

In the article endeavour analysis the basic historical-demography indices in environment paraxial cleric on the materials church's registration.

Key words: church's registration, paraxial cleric demography.

